

УДК 37.09:82.0

Сакиева С.С., Асаналиева М.М., Намазбекова Б.

Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети

АДАБИЙ ОКУУ САБАГЫНДА МАЗМУНДУК БАГЫТТАР МЕНЕН ИШТӨӨНҮН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Sakieva S.S., Asanaliyeva M.M., Namazbekova B.

Dzhagalal-Abadskiy gosudarstvennyy universitet im. B.Osmonova

ТЕХНОЛОГИИ РАБОТЫ С СОДЕРЖАТЕЛЬНЫМИ НАПРАВЛЕНИЯМИ НА УРОКЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Sakieva S.S., Asanaliyeva M.M., Namazbekova B.

Jalal-Abad State University named after B.Osmonova

TECHNOLOGIES FOR WORKING WITH CONTENT-BASED DIRECTIONS IN LITERARY READING LESSONS

Аннотация. Адабий окуу предметинде мазмундук багыттар жана алардын курамы боюнча окутуу негизги маселелердин бири катары каралат. Мазмундук багыттар боюнча окутулуучу бөлүмдөр жана алар менен иштөөнүн формалары сунушталат. Макалада мазмундук багыттардын беш түрү талданып, аларды колдонуунун теориялык жана практикалык маселелери каралып, мындан ары пайдалануунун формалары жана методдору сунушталды. Мазмундук багыттын биринчи этабында окуучунун китеп окуу чөйрөсүн түзүүнүн шарттары каралат. Бул багытта окуучунун алгачкы көркөм чыгармаларды окуп-түшүнүүсү аркылуу китеп окууга кызыгуусун калыптандыруу маселеси талкууланат. Экинчи багытта китеп окуу техникасы, аны менен иштөөнүн жолдору жана ыкмалары каралып, аларды колдонуунун өзгөчөлүктөрү чечмеленет. Үчүнчү багытта башталгыч класстардагы адабий билим берүүнүн негиздери, аларды уюштуруунун жолдору жана формалары көрсөтүлөт. Төртүнчү жана бешинчи багыттар катары окурмандык ишмердүүлүк менен кеп өстүрүү маселелери талкууланат. Окурмандык ишмердүүлүктү адабий окуу сабагында калыптандыруунун ыкмалары каралып, кеп өстүрүүдө окуучунун угуу, сүйлөө, окуу жана жазуу көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн жолдору сунушталат. Макаланын мазмуну башталгыч мектептеги адабий окуу сабагынын мазмунун жана формаларын өнүктүрүүгө багытталган.

Түйүндүү сөздөр: адабий окуу предметинин мазмундук багыттары, мазмундук багыттын түзүлүшү, адабий билим берүү, кеп ишмердүүлүгү, окурмандык ишмердүүлүк.

Аннотация. В учебном предмете «Литературное чтение» работа с содержательными направлениями является одной из ключевых проблем обучения. В статье представлены разделы литературного чтения и формы работы с ними в

рамках содержательных направлений. Рассмотрены пять содержательных направлений, проанализированы теоретические и практические вопросы их реализации, а также предложены формы и методы их дальнейшего использования. На первом этапе раскрываются условия формирования читательской среды младшего школьника. Особое внимание уделяется чтению и пониманию первых художественных произведений. Во втором направлении рассматриваются техника чтения, методы и приёмы работы с текстом, а также особенности их применения. В третьем направлении раскрываются основы литературного образования в начальной школе, формы и способы их организации. Четвёртое и пятое направления посвящены читательской деятельности и развитию речи. Анализируются методы формирования читательской деятельности на уроках литературного чтения, а также пути развития у учащихся навыков слушания, говорения, чтения и письма. Содержание статьи направлено на совершенствование содержания и форм уроков литературного чтения в начальной школе.

Ключевые слова: содержательные направления предмета литературного чтения, структура содержательных направлений, литературное образование, речевая деятельность, читательская деятельность.

Abstract. In the subject of Literary Reading, work with content-based directions is one of the key issues in the teaching process. This article presents the sections of literary reading and the forms of working with them within the framework of content-based directions. Five content-based directions are examined, and both the theoretical and practical aspects of their implementation are analyzed. In addition, forms and methods for their further application are proposed. The first direction reveals the conditions necessary for creating a reading environment for primary school

students. Special attention is paid to reading and understanding the first literary works encountered by young learners. The second direction focuses on reading techniques, methods and strategies for working with texts, as well as the specific features of their application. The third direction explores the foundations of literary education in primary school and discusses the forms and methods of its organization. The fourth and fifth directions are devoted to reading activities and speech development. The article analyzes methods for

developing reading activities during literary reading lessons and identifies ways to enhance students' listening, speaking, reading, and writing skills. The content of the article is aimed at improving the content and instructional forms of literary reading lessons in primary education.

Key words. *content-based directions of literary reading, structure of content-based directions, literary education, speech activity, reading activity.*

Киришүү. Кыргызстандын билим берүү системасы 2025-2026-окуу жылынан тартып мектептик билим берүүнүн 12 жылдык улуттук моделине өтүүнү баштады. 12 жылдык билим берүү моделине өтүү – бул мектептеги окуу мөөнөтүн гана узартуу эмес, билим берүүнүн мазмунун, окутуунун ыкмаларын жана мугалимдин ишмердүүлүгүн түп-тамырынан жаңылоо болуп саналат. Адабий окуу сабагында мазмундук багыттар окуучулардын окуу, түшүнүү, талдоо жана чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө багытталат. Мазмундук багыттар менен иштөө окуу процессин системалуу уюштурууга жана окуучулардын компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга жардам берет.

Бүгүнкү күндүн мугалими маалымат берүүчү гана эмес, заманбап технологияларды жана эл аралык методикаларды колдоно билген фасилитатор болушу керек. Бул талаптар башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн методикасына да жаңы милдеттерди коюуда. Аталган талаптарды ишке ашырууда адабий окуу предметинин мазмундук багыттарын жана алар менен иштөөнүн формалары менен методдорун өздөштүрүү өзгөчө мааниге ээ.

Изилдөөнүн максаты. Адабий окуу сабагынын мазмундук багыттарын аныктоо жана аларды колдонуунун натыйжалуу жолдорун сунуштоо.

Адабияттарга сереп. Башталгыч класстарда адабий окууга үйрөтүүнүн методикасында мазмундук багыттар, алар менен иштөөнүн курамы жана тандоо жолдору окутулат. Бул бөлүштүрүүлөр окуу программаларында сунушталгандыгына карабастан, аларды классификациялоо жана методикалык жактан иштеп чыгуу боюнча изилдөөлөр дагы деле улантылып келет.

Башталгыч билим берүүдө адабий окуу предмети негизги предметтердин бири болуп эсептелет. Бул предмет окуучунун функционалдык сабаттуулугун калыптандырууда чоң роль ойнойт. Адабий окуу сабагынын натыйжалуулугу анын башка предметтер менен болгон байланышы аркылуу да аныкталат.

Башталгыч класстарда адабий окуу сабагын системалуу уюштурууда мазмундук багыттар негизги орунду ээлейт. Биз мазмундук багыттарды төмөнкүдөй беш топко бөлүп карадык:

- Китеп окуу жана окурмандык чөйрө;
- Китеп окуу техникасы;
- Адабий билим берүүнүн башталышы;
- Окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу;
- Кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрү.

Адабий окуу предметинин мазмундук багыттары түзүлүшү жана окутулушу боюнча ар түрдүү багыттарда үйрөтүлөт. Макалада аталган маселелерди талдоодо С.Турусбековдун, Б.Алымовдун, К.Иманалиевдин, Н.Ишекеевдин, А.Токтомаматовдун, С.Рысбаевдин, А.Муратовдун, С.Сакиеванын жана Б.Абдухамидованын эмгектерине таяндык.

Материалдар жана методдор. Макалада адабий окуу предметинин мазмундук багыттарын колдонуудагы теориялык жана практикалык маселелерди талдоодо педагогикалык жана психологиялык методдор пайдаланылды. Айрыкча окутуунун салттуу жана интерактивдүү методдорун, ошондой эле:

- байкоо жүргүзүү;
- салыштыруу;
- биргелешип окутуу;
- маалыматты түшүнүп окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү;
- жазуу кебин өнүктүрүү;
- окуучулардын изилдөөчүлүк жөндөмдөрүн өнүктүрүү сыяктуу ыкмаларды

колдонууга басым жасалды.

Изилдөөнүн жыйынтыктары. Адабий окуу предмети башталгыч класстарда окуу-тарбия иштерин жүргүзүүдөгү негизги предметтердин бири болуп саналат. Бул предметте баланын китеп окуусуна жана окурмандык ишмердүүлүгүнө өзгөчө көңүл бурулат.

Эгер бала текстти окуп жана түшүнө албаса, анда башка окуу предметтерин өздөштүрүүдө да кыйынчылыктар жаралат. Ал өз оюн эркин айтып бере албайт, чыгармачылык менен ой жүгүртө албайт, грамматикалык эрежелерди колдонууда жана орфографиялык сабаттуулукту өнүктүрүүдө да кыйынчылыкка туш болот.

Кыргыз окумуштуулары бул маселени ар тараптуу изилдеп келишкен. Текстти окуу жана түшүнүүнүн формаларын алгач ирет белгилүү окумуштуу-методист С.Турусбеков сунуштаган [7, 250]. Ал туура, шар, сезимдүү, көркөм, ичинен жана үн чыгарып окуунун түрлөрүн бөлүп көрсөтүп, аларды практикалык жактан колдонуу жолдорун иштеп чыккан. Ошондой эле ал мазмундук багыттарды үч курамы боюнча алгачкы жолу сунуштаган. 1. Сабаттуулукка үйрөтүүнүн методикасы. 2. Окутуунун методикасы. 3. Грамматиканы окутуунун методикасы. Эмгекте жалпы аталышы “Башталгыч класста кыргыз тилин окутуунун методикасы” деп атоо менен анда ар бир бөлүмдүн мазмуну боюнча окутуу жана аларды практикалоо милдетин койгон. Сабаттуулукка үйрөтүүнүн методикасы негизинен окуучунун окууга жана жазууга үйрөтүү аркылуу аларды туура окууга, туура жазууга үйрөтүү - бул мазмундук багыттардын алгачкы функциясын аткарууга боло тургандыгын белгилейт. Мазмундук багыттын экинчи багыты катары “Грамматиканы окутуунун методикасы” деп аталып, анда окуучу бул мазмундук багытта кыргыз тилинде туура, так сүйлөө менен грамматикалык материалдарды үйрөтүү максатын көздөгөн. Үчүнчү багыт “Окутуунун методикасы” деп аталып, мында баланын текстти шар, туура, көркөм, сезимдүү окуусуна басым жасаган. Ушул эмгекте сунушталган формалар жана методдор ушул кезге чейин колдонулуп келүүдө. Заманбап билим берүүнүн талаптарына жараша толукталып үйрөтүлүүдө. Мазмундук багыттар билим берүүдөгү жаңыланууларга жараша кошумчаланып, толукталып турат.

А.Токтомаматовдун эмгектери кыргыз башталгыч билим берүү системасында чоң өзгөрүү алып келген. Ал “Эне тили” окуулугун “Адабий окуу” деп өзгөртүү менен улуттук чыгармаларды окутууга жана окуучунун инсандык сапаттарын калыптандырууга басым жасаган [10, 15]. С.Рысбаев окуучунун чыгармачылыгын текстти деңгээлдеп окутуу аркылуу өнүктүрүүгө болорун көрсөткөн [5, 25]. Ал эми С.Сакиева адабий окуунун педагогикалык негиздерин теориялык, дидактикалык жана практикалык багытта изилдеген [6, 15]. Б.Абдухамидова окуучунун окуу ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн шарттарын жана талаптарын практикалык негизде иштеп чыккан [1, 200].

Жогорудагы илимий эмгектер адабий окуу предметинин мазмундук багыттарын өнүктүрүүдө чоң мааниге ээ. Биз мазмундук багыттардын учурдагы колдонулуп, окулуп жатканына таянуу менен аларды төмөнкү формада карадык. Жогорудагы каралган эмгектердеги багыттар колдонулуп, толукталып келе жатат. Азыркы талаптарга жараша мазмундук багыттардын айрым бир ыкмаларын талдасак болот.

1. Китеп окуу жана окурмандык чөйрө. Бул багытта окуучулар адабий жана көркөм чыгармалар менен таанышышат. Кыргыз акын-жазуучуларынын чыгармалары, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү жөнүндө маалымат алышат. Адабий окууга сунушталган тексттердин мазмуну, аларды окуунун жана түшүнүүнүн формалары менен

таанышышат. Китеп окуу менен окуучу көркөм адабий чыгарма, анын жанры, автору, мазмуну жөнүндөгү түшүнүктөрдү кабыл алат. Окуулуктагы текст менен иштөөнүн жолдору, окуунун түрлөрү менен таанышуу аркылуу китеп окуу чөйрөсүн түзөт. Китепти жеке, жупта, топто окуунун формаларын да үйрөнөт.

Окуучулар жомок, уламыш, легенда, макал-лакап, табышмак, жаңылмач сыяктуу жанрларды окуп-үйрөнүшөт. Ошондой эле чыгармалардын автору, мазмуну жана түзүлүшү менен таанышып, каармандардын мүнөзүн талдоого үйрөнүшөт. Көркөм чыгармалардагы каармандарды баалоону, аларга өз оюн билдирүүнү, китеп менен өз алдынча, жупта, топто иштегенди үйрөнөт [10, 12]. Мындай иштер окуучунун китеп окууга болгон кызыгуусун арттырып, окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандырат [1, 300].

2. *Китеп окуу техникасы.* Адабий окуу предметинде окуучунун китеп окуу маданиятына өзгөчө көңүл бурулат. Окуу программасында 1–4-класстар үчүн китеп окуунун ылдамдыгы жана аны баалоонун критерийлери көрсөтүлгөн. Профессор С.Рысбаев китеп окуу техникасынын эки негизги жолун белгилеген [5, 22; 6, 7]:

- Текстти мугалимдин окуп берүүсү;
- Текстти окуучунун өз алдынча окуусу.

Бул ыкмалар азыркы учурда да практикалык маанисин жоготкон жок. Окуучу текстти туура, түшүнүп жана көркөм окуу аркылуу китеп окуу ылдамдыгын өнүктүрөт.

3. *Адабий билим берүүнүн баиталышы.* Бул багытта окуучулар адабий терминдер жана түшүнүктөр менен таанышышат. Алар каарман, сюжет, салыштыруу, сүрөттөө сыяктуу түшүнүктөрдү өздөштүрүшөт. Жанрдык жана тематикалык бөлүштүрүүлөр аркылуу чыгармаларды талдоо жүргүзүлөт. Элдик оозеки чыгармалар окуу жылынын бардык мезгилинде колдонулуп, алардын өзгөчөлүктөрү өзүнчө үйрөтүлөт [10, 14].

4. *Окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу.* Окурмандык ишмердүүлүк – бул окуучунун көркөм чыгармага кызыгып, аны окуп, түшүнүп, талдап жана баалай билүүсү. Бул ишмердүүлүк төмөнкү көндүмдөрдү камтыйт:

- окуу техникасы;
- окуганын түшүнүү;
- ой жүгүртүү;
- салыштыруу;
- элестетүү;
- баа берүү.

Профессор Б.Абдурахмидова окурмандык ишмердүүлүктү калыптандырууда мугалимдин, окуучунун жана ата-эненин биргелешкен ишмердүүлүгүнө өзгөчө маани берет [1, 80].

5. *Кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрү.* Кеп ишмердүүлүгү төмөнкү төрт түрү аркылуу өнүктүрүлөт:

1. Угуу. Көркөм чыгарманы угуу жана түшүнүү окуучунун оозеки кабыл алуусун өнүктүрөт.

2. Окуу. Окуу тексттин мазмунун түшүнүүгө жана талдоого багытталат. Окуучунун туура, шар жана көркөм окуусу көзөмөлдөнөт.

3. Сүйлөө. Окуучу чыгарманын мазмуну боюнча өз оюн билдирүүгө, каармандарды салыштырууга жана текстти айтып берүүгө үйрөнөт.

4. Жазуу. Окуучулар текст боюнча суроолорго жооп жазышат, чакан чыгарма түзүшөт жана тексттин моделин иштеп чыгышат [5, 41].

Жогорудагы бөлүштүрүүлөр менен иштөөдө анын колдонулуучу формаларынын катарын карап көрөлү.

1. *Көркөм чыгарманы кабыл алуу жана түшүнүү.* Бул багытта окуучулар төмөнкү көндүмдөрдү аткарышат.

- чыгарманы кунт коюп окушат жана угушат;
- каармандарды, окуяларды жана алардын байланышын түшүнүшөт;

- тексттин негизги оюн аныкташат;
- суроолорго жооп беришет жана текст боюнча пикир алышат.

Бул иш-аракеттерди аткаруунун негизгилери катары төмөнкү курамды кароого болот:

- үн чыгарып жана ичтен окуу;
- мазмунун айтып берүү;
- окуянын планын түзүү;
- негизги жана кошумча маалыматтарды ажыратуу.

2. Көркөм чыгарманы талдоо. Бул багыт окуучулардын сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Окуучулар:

- каармандардын мүнөзүнө баа беришет;
- окуянын өнүгүшүн талдашат;
- чыгарманын темасын жана идеясын аныкташат;
- көркөм каражаттарды байкашат.

Бул иш-аракеттерди аткаруунун негизгилери катары төмөнкү курамды кароого болот:

- каармандарды салыштыруу;
- каармандын аракетине баа берүү;
- кластер жана таблица түзүү;
- тексттен далилдерди табуу.

3. Баалуулуктарды калыптандыруу. Адабий чыгармалар аркылуу окуучуларда:

- мекенчилдик;
- адамгерчилик;
- эмгекчилдик;
- достук жана сый-урмат;
- жаратылышка аяр мамиле сыяктуу баалуулуктар тарбияланат.

Бул иш-аракеттерди аткаруунун негизгилери катары төмөнкү курамды кароого болот:

- талкууларды уюштуруу;
- турмуштук мисалдарды келтирүү;
- каармандардын жүрүм-турумун баалоо.

4. Чыгармачылык ишмердүүлүк. Бул багыт окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө шарт түзөт.

Окуучулар:

- тексттин уландысын ойлоп табышат;
- сүрөт тартышат;
- эссе жана дилбаян жазышат;
- ролдук оюндарды аткарышат.

Бул иш-аракеттерди аткаруунун негизгилери катары төмөнкү курамды кароого болот:

- инсценировка;
- каарманга кат жазуу;
- жомокту өзгөртүп баяндоо;
- чыгарма боюнча презентация даярдоо.

Сабакта мазмундук багыттар менен иштөөнүн методдору:

- суроо-жооп;
- жуптук жана топтук иштер;
- кластер түзүү;
- Венн диаграммасы;

- «Ойлон – Жупташ – Бөлүш» стратегиясы;
- роль ойноо;
- долбоордук иштер

Жалпы корутунду. Башталгыч класстарда адабий окуу предмети мазмундук багыттар аркылуу окутулат. Биз мазмундук багыттын китеп окуу жана окурмандык чөйрө, китеп окуу техникасы, адабий билим берүүнүн башталышы, окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу, кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрү бөлүмдөрүнө токтолуп, алардын теориялык жана практикалык жагына басым жасадык. Ар бир бөлүмдүн окуу процессинде колдонуу, алар менен иштөөнүн формалары жана методдору талкууланды жана жетектеп иштөөнүн багыттары талдоого алынды. Мазмундук багыттарды өркүндөтүүнүн жолдору каралып, анын курамы да сунушталды. Бул курамды адабий окуу предметин окутууда жана үйрөтүү боюнча практикалык сунуштар да каралды. Демек, адабий окуу предметинин мазмундук багыттары окуучунун адабий чыгармаларды окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн системалуу калыптандырууга жардам берет. Алар адабий окуу сабагындагы текст менен иштөөнүн формаларын жана ыкмаларын өнүктүрүп, практикалык жактан колдонууга мүмкүнчүлүк түзөт [3, 4, 11]. Жалпысынан алганда, мазмундук багыттар адабий окуулугу менен иштөө аркылуу предметтин терең окуп-үйрөнүүгө шарт түзөт.

Адабияттар:

1. Абдухамидова Б. Окурмандык ишмердүүлүктү калыптандыруу / Б. Абдухамидова. – Бишкек, 2024. – 450 б.
2. Абдухамидова Б.А. “Окуу”, “окурмандуулук” түшүнүктөрүнүн теориялык концепциялары жана окурмандык ишмердүүлүктүн этаптары / Б.А. Абдухамидова // ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2023. – №1 (54). – С. 24–29
3. Ишекеев Н.И. Интерактивдүү жана санариптик окутуунун жалпылыктары / Н.И. Ишекеев, Г.К. Борубекова // Эл агартуу. – Б., 2025. – №2. – С. 116–123
4. Иманалиева Ж. Адабий окуу сабагында көркөм чыгармаларды талдоонун жолдору / Ж. Иманалиева, Э. Абдибалиев, Г.П. Мамадалиева // Эл агартуу. – Б., 2025. – №2. – С. 91–99
5. Рысбаев С. Баланын китеп окуусун уюштуруу технологиялары / С. Рысбаев. – Бишкек, 2022. – 120 б.
6. Сакиева С.С. Башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн педагогикалык негиздери / С.С. Сакиева. – Бишкек, 2010. – 200 б.
7. Сакиева С.С., Окуу көндүмүн калыптандырууга жаңыча көз караштар / С.С. Сакиева, Р.А. Алиева, А. Абдразакова // ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2022. – №1 (50). – С. 133–138
8. Сакиева С.С. Адабий окууда окуу жана түшүнүүнү үйрөтүүнүн технологиялары / С.С. Сакиева, Р.А. Алиева, Б.А. Байиева. – ЖАМУнун жарчысы. – Б., 2022. – №2 (51). – С. 94–101
9. Турусбеков С. Башталгыч класста кыргыз тилин окутуунун методикасы / С. Турусбеков., Э. Бердибаев, Б. Рысбекова идр. — Фрунзе, 1965. — 450 б.
10. Токтомаматов А.Д. Башталгыч класстар үчүн “Адабий окуу” китептеринин дидактикалык негиздери. Кандидаттык диссертациянын авторефераты / А.Д. Токтомаматов. – Бишкек, 1995. – 20 б.
11. Усарова Г.К. Санариптик технологиялардын негизинде кыргыз адабиятын интеграциялап окутуу / Г.К. Усарова // Эл агартуу. – Б., 2025. – №3. – С. 117–124 б.б.